

In de lente gloort er hoop

Rhijnvis Feith en Napoleon Bonaparte

Lotte Jensen

Schreit, schreit, mijne oogen! bloed voor tranen;
Mijn voet vindt nergens hier weêr rust.
Waar 't lot mij ooit een' weg moog' banen,
Ik dool aan eene vreemde kust.¹

In 1810 liet Rhijnvis Feith zijn dichtelijke tranen de vrije loop. De auteur voelde zich een vreemde in eigen land. Er raasde een storm over Nederland, die alles sloopte wat hem lief was. 'Ik heb geen Vaderland hier meer!' snikte de schrijver. Hij doelde op de inlijving van Nederland bij het Franse keizerrijk. Feith vergeleek zijn vaderland met een twee eeuwen oude eik. Die had menige storm doorstaan, maar was niet opgewassen tegen deze allesvernietigende orkaan. Misschien, zo opperde de dichter, zou een zeeman honderd jaar later nog eens wijzen naar de plek waar ooit het machtige Amsterdam aan het IJ verrees. Ook die zou zijn tranen proberen te bedwingen, maar tevergeefs: 'Hij zwijgt, en poogt een' traan te weren; / Maar drijft al schreiende voorbij.'²

Feith was niet de enige die in deze periode de teloorgang van het vaderland betreurde. Tal van schrijvers protesteerden tegen de napoleontische oorlogsmachine, die een verwoestend spoor door Europa trok. Ze sprongen in de bres voor het noodlijdende vaderland en schreven over de bijzondere kwaliteiten van Nederland en zijn bewoners. Johannes Kinker schreef een 'Stille bemoediging', waarin hij stelde dat het vaderland bleef bestaan, wat er ook gebeurde. Cornelis Loots verheerlijkte de moedertaal en Hendrik Tollens schreef romances over heroïsche figuren uit het vaderlandse verleden. Jan Fredrik Helmers plaatste Nederlandse zeehelden, staatslieden, wetenschappers en dichters op een voetstuk in zijn grote dichtstuk *De Hollandsche natie* (1812).³

Feith deed met zijn anti-napoleontische verzen bepaald niet onder voor zijn tijdgenoten. Deze gedichten zijn echter ten onrechte in de vergetelheid geraakt. Bij Feith denken we direct aan zijn sentimentalistische romans, zoals *Julia* (1783) en *Ferdinand en Constantia* (1785), of aan zijn vroege politieke werken.⁴ Als bevlogen patriot keerde Feith zich tegen het stadhoudelijke bewind in *De patriotten* (1785) en het spectatoriale tijdschrift *De Vriend van 't Vaderland* (1787). Na de patriotse

Portret van Rhijnvis Feith met ridderorde, toegeschreven aan Willem Bartel van der Kooi. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam.

R. FEITH.

revolutie werd hij tot zijn vreugde verkozen tot een van de burgemeesters van Zwolle, maar hij moest al weer snel het veld ruimen na de contrarevolutie van de orangisten in 1787. Diepe teleurstelling maakte zich van hem meester. Verbitterd keerde hij de politiek de rug toe.⁵ Hij gooide het over een andere boeg en wijdde zich voortaan aan filosofisch-didactische leerdichten. Met 'De voorzienigheid' (1789) en *Het graf* (1792) luidde hij deze nieuwe fase van zijn dichterschap in, waarin vroomheid en ernst domineerden.⁶ Zijn politieke engagement leek voorgoed verdwenen.

Tijdens de Inlijving kende hij echter een korte maar hevige opleving als politiek dichter. Hij keerde zich fel tegen het Franse bewind en bundelde zijn anti-Franse teksten in het vijfde deel van zijn *Oden en gedichten* (5 delen, 1796-1814). Die bundel werpt nieuw licht op Feith als dichter, want deze maakt duidelijk dat hij zich nog wel degelijk om de staat van het land bekommerde. De Zwolse dichter toont zich bij vlagen wanhopig en moedeloos, maar even zo vaak roept hij op subtiele

wijze op om standvastig te blijven en in verzet te komen. Iedere lente, zo blijkt uit Feiths politieke verzen, gloorde er nieuwe hoop: geïnspireerd door de ontluikende natuur verruilde hij zijn mismooedige toon voor een optimistischer geluid. De gevoelige christendichter en verzetspoëet vielen dan naadloos samen.

Feiths *Oden en gedichten*

Feith publiceerde in totaal vijf bundels met *Oden en gedichten*, waarvan de eerste drie delen tussen 1796 en 1798 verschenen. De eerste twee delen bevatten behalve godsdienstige gezangen en mengelzangen ook de rubriek ‘vaderlandsche gezangen’, waarin de politiek getinte dichtstukken zijn ondergebracht. Deze dateren allemaal uit het tijdvak 1780-1787; Feith kwam dus niet met iets nieuws. In het derde en laatste deel schitterde de politiek door afwezigheid. De dichter kondigde in het voorbericht aan dat hij hiermee zijn reeks *Oden en gedichten* afsloot, omdat hij afstand had gedaan van dit soort poëzie.⁷

Elf jaar later, in 1809, publiceerde hij echter toch een vierde deel. Dat was vooral te danken aan zijn letterkundige vrienden Maurits Cornelis van Hall en Jeronimo de Vries, die hem hadden aangemoedigd zijn ‘dichterlijke voortbrengsels’ te laten drukken. De hoofdmoot bestond uit godsdienstige en zedelijke gedichten, al refereerde Feith hier en daar wel aan de politieke actualiteit. In een gedicht uit 1803 klaagde de dichter over het verval van Europa, waar de deugd teloor was gegaan. Hij vergeleek de situatie met de ondergang van Rome, aangejaagd door woeste Macedonen, die de ‘lage Dwinglandsroë’ verhieven.⁸ Ook in het (ongedateerde) gedicht ‘De roem’ betreurde hij de teloorgang van deugdzaamheid, meer precies: ware heldenmoed. Het leek er veeleer op dat de geesten van Alexander de Grote en Caesar weer waren teruggekeerd, die volkeren deden sidderen voor nietsontziend geweld. Doelde Feith hier wellicht op Napoleon? Hij eindigde pessimistisch: dit Nederland was zijn vroegere luister kwijtgeraakt. Het tijdvak van de ‘Nassaus, Egmonts, Barnevelden’ was in het duister verzonken. De voormalige patriot Feith gunde zowel de staatsgezinde kopstukken als de Nassaus een plaats in zijn heldenpantheon.⁹ Soortgelijk verzoeningsgezinde tendensen zien we ook bij een dichter als Helmers.¹⁰

Afgezien van deze twee gedichten weerhield Feith zich verder van toespelingen op de actualiteit. Wel publiceerde hij in 1805 nog een afzonderlijk lofdicht op Rutger Jan Schimmelpenninck. Feith beschouwde de voormalige raadpensionaris als de reddingsboei van het vaderland in hoogst onzekere tijden.¹¹ Voor zover we weten heeft Feith geen poëzie geschreven over Lodewijk Napoleon, die tussen 1806 en 1810 regeerde over het koninkrijk Holland. Wel typeerde hij hem in een

van zijn brieven als een ‘goede koning’.¹² Ook daarin stond hij niet alleen: velen zagen Lodewijk Napoleon als een vorst die het beste met zijn volk voorhad: hij liet zijn beste kanten zien in tijden van rampspoed en stimuleerde het culturele en wetenschappelijke leven. Feith was vereerd dat hij in 1808 in de door Lodewijk Napoleon opgerichte Tweede Klasse van het Koninklijk Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten werd benoemd.¹³

Feith lijkt dus overwegend positief tegenover de Franse koning te hebben gestaan. Na de inlijving van Nederland bij het Franse keizerrijk was hij echter, net als veel andere Nederlandse auteurs, alle hoop en vertrouwen in het Franse regime kwijt. Dat blijkt uit het vijfde deel van zijn *Oden en gedichten*, dat in 1814 verscheen.¹⁴ Deze bundel kan gelezen worden als een doorlopende kritiek op Napoleon. Hoewel Feith de poëzie had afgezworen, zag hij zich opnieuw genoodzaakt zijn hart te ontlasten vanwege ‘de grievendste en noodlottigste veranderingen’.¹⁵ Hij deed ook een oproep het gevoel weer een grotere rol te geven in de dichtkunst in de trant van Hiëronymus van Alphen – ‘een zwellende stijl en brommende uitdrukkingen’ voerden volgens hem te veel de boventoon.¹⁶

De bundel was gereedgekomen op 20 november 1812, blijkens de dagtekening van het voorbericht. Feith wachtte echter met publiceren tot na de bevrijding van de Fransen, zo kunnen we opmaken uit het naschrift van 10 februari 1814. Daarin gaf hij aan nog twee teksten te hebben toegevoegd: een gedicht uit maart 1813, waarin hij droomde over de val van Napoleon en een treurzang over de dood van zijn echtgenote Ockje Groeneveld. Verder had hij een opdracht toegevoegd aan ‘Zijne koninklijke hoogheid Willen den Eersten, prince van Oranje-Nassau, souverain vorst der Vereenigde Nederlanden’, waarin hij de nieuwe vorst bejubelde. Feith schudde daarmee zijn patriotse verleden definitief van zich af, zoals zoveel schrijvers in die tijd deden. Denk bijvoorbeeld aan de vroegere patriotten Hendrik Tollens en Adriaan Loosjes, die zich na de bevrijding eveneens vierkant achter Willem I schaarde.

Waarom stelde Feith de publicatie van zijn gedichten in 1812 uit? Het is goed

Titelpagina van Rijnvis Feith, *Oden en gedichten*, deel 5 (1814).

denkbaar dat hij problemen voorzag met de Franse autoriteiten. Er heerste tijdens de inlijvingsjaren strenge, preventieve censuur. Herhaaldelijk moesten schrijvers hun teksten op verzoek van de ambtenaren aanpassen. Soms werden uitgaven zelfs helemaal verboden of belandde een schrijver achter de tralies.¹⁷ Mede om die reden zochten auteurs manieren om kritiek op verkapte manieren te verwoorden. Ze gebruikten metaforen, allegorieën of andersoortige vergelijkingen. Ze grepen ook vaak terug op het verleden: ze verheerlijkten vroegere triomfen op het slagveld en weidden uit over tirannen die van hun voetstuk waren gevallen. De lezer kon wel raden dat het eigenlijk over Napoleon ging.¹⁸

Kritiek op Napoleon

Ook Feith formuleerde zijn kritiek op bedekte, maar niet mis te verstane wijze. Hierboven bleek al dat hij zijn vaderland met een eik vergeleek – een veelgebruikte metafoor in die tijd. Ook zijn vriend Van Hall schreef in 1810 een gedicht over ‘De gevallen eik’, waarin hij zinspeelde op de ondergang van het vaderland.¹⁹ Van Hall visualiseerde hoe deze eik werd belaagd door roofgevogelte (lees: Frankrijk), neerstortte en werd meegesleurd door een woeste stroom. Verder wemelde het bij Feith van de kleurschakeringen, die verwezen naar de uitzichtloze situatie waarin Nederland was beland. Hij sprak van nachten ‘aaklig zwart en rood’, het ‘hooploos donker’ en een ‘Zwarte Toekomst’.²⁰ Ondergaande zonnen, duisternis, zinkende afgronden en puin waren ook terugkerende beelden in Feiths dichtelijke vocabulaire. Ze drukten de moede- en machteloosheid uit, die hij ervoer.

Illustratief is het langere gedicht ‘De invloed van den christelijken godsdienst’, dat uit 1811 dateert. De openingsverzen schetsen een asgrouwe realiteit:

Wat nacht verrijst uit 's Afgronds kolken?
 Wat helse geest bezielt de Volken?
 't Verderf holt voort op duizend paën;
 En waar het angstig oog zich wende,
 Het staart na zoo veel wee's, na zoo veel diepe ellende,
 Voor grenspaal slechts verdelging aan.²¹

De situatie in het ‘afgefolterd, bang’ Europa was volgens de dichter uitzichtloos: ‘Reeds treft op duizend moordtooneelen / Het Oorlog in zijn wrok voor landen werelddeelen / Met zijn geduchte geesselroê.’²² Het continent werd bevolkt door een ‘wilde horde van bloeddorstige Barbaren’.²³ De mensheid leefde in de ‘allerzwartse middeneeuw’.²⁴ Volgens Feith was de christelijke godsdienst in Europa verdwenen, en daarmee ook de heilzame, verzachtende werking die daarvanuit kon gaan.

Een ander veelzeggend gedicht is (het ongedateerde) ‘Bespiegeling bij een knekelhuis’. Een knekelhuis is een gebouw op een begraafplaats of gedeelte in een kerk waar de beenderen van overledenen worden bewaard. Oog in oog met zo'n opslagplaats van stoffelijke overschotten laat Feith zijn gedachten afdwalen naar bloeddorstige tirannen die zoveel doden op hun geweten hebben:

Wat prijkt g, ô Dwingland! op uwe ijsren magt vermeten,
 Schoon menschen-goed en bloed uw wreede heerschezucht stijft?
 Een handvol dor gebeente, en een verscheurd geweten,
 Is alles, alles, wat in 't einde u overig blijft!

En gij, Verovraar! die, gevoelloos voor ellende,
 Gods Wereld hebt verwoest voor valschen glorieschijn;
 Het vreeslijk wraakwaard der vergelding hangt aan 't ende.
 Eens zal de vloek der aarde uw schorre doodzang zijn.²⁵

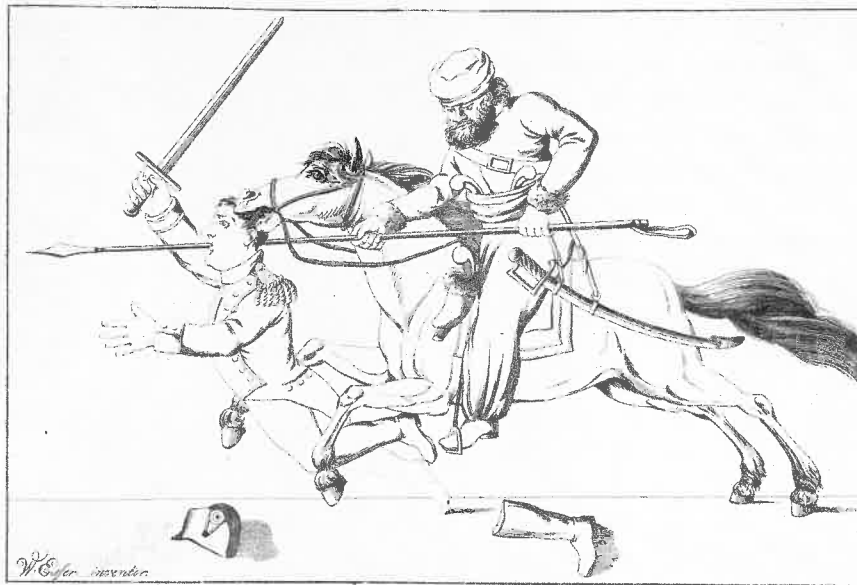
‘Triumph des Jahrs 1813’.
 Anonieme spotprent op
 Napoleon van 1813 waarbij
 zijn gezicht is opgebouwd
 uit de lijken van zijn
 slachtoffers. Collectie Rijks-
 museum, Amsterdam.

Triumph des Jahrs 1813.

Opnieuw geldt: Feith noemt Napoleon niet bij naam, maar het was evident dat hij op hem doelde.

Expliciete kritiek leverde hij wel in het gedicht 'Aan Napoleon'. De felle toon is opvallend, ervan uitgaande dat dit gedicht ook tussen 1810 en 1812 tot stand moet zijn gekomen.²⁶ Daarin haalde hij keihard uit naar de overmoedige 'Dwingland', die Gods schepping verwoestte. Het bloed en de tranen dropen van zijn erekroon af, en ook Nederland was de dupe van zijn bloeddorstigheid geworden:

Ook gij, mijn Vaderland! moest bukken,
En Neêrland zag zijn jongsten stond.
De Dwingland wenkt, zijn horden rukken
Verraderlijk op uwen grond.
Geweldnaar! beef Gods wraakzwaard tegen!
Hoe hoog uw trots u waan' gestegen,
Eens zinkt gij in het stof ter neêr,
De deugd kan uw geweld weerstreven,
Blijft zij in 't hart der Belgen leven,
Dan rijst in 't eind hun grootheid weêr.²⁷

by W. G. J. v. d. Meer tekenende opoor in de Spuytstraat. U.S.N.º 5. te Haage.
**OM HET GEDAANEAAN HET MENSCHDOM TE WREËKEN WILIK
HEM ZOODOOR STEEKEN.**

Napoleon door een kozak doorstoken. Anonieme spotprent uit 1813. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam.

Duidelijke taal: op een dag zou Napoleon ten val komen. Het was zaak om de deugd in ere te houden en niet te buigen voor zijn schrikbewind. Een hoopvol perspectief bood in dit geval, zoals wel vaker, het verleden: had de Tachtigjarige Oorlog niet aangetoond dat Nederland opgewassen was tegen een grootmacht als Spanje? Eens zou de dag komen, zo besloot Feith, dat deze veroveraar diep zou vallen. Dan zou over de gehele aarde het zegelied klinken.

Een nieuwe lente, nieuwe hoop

Twee clusters verzetsgedichten wil ik er hier tot slot nog uitlichten, die samen een derde van de bundel uitmaken: de gedichten over de klassieke oudheid (in totaal zeven gedichten) en de voorjaarsverzen (drie stuks). Een aanzienlijk deel van de bundel wijdde Feith aan heroïsche figuren en roemrijke veldslagen uit de Grieks-Romeinse oudheid. Een van hen is de Carthaagse veldheer Hamilcar Barcas, die tijdens de Eerste Punische Oorlog (247-214 v.Chr.) tegen de Romeinen vocht. Hij vraagt zijn zoon Hannibal hem te vergezellen en is duidelijk over wat hem beweegt:

'k Haat Rome, 'k haat dat Volk, dat trots op eigen waarde,
Het menschedom stout belaagt, en kluisters smeedt voor de aarde;
Dat loos, staatkundig, zich in schijn grootmoedig toont,
Waar 't meest het regt verkracht, en vrije Volken hoont.²⁸

Als Hamilcar zou sterven, zou de strijdlust opnieuw ontbranden in zijn zoon. Het onrecht dat hen was aangedaan, zou gewroken worden. Daarop volgde een dichterlijke monoloog van Hannibal die – jaren later – een einde aan zijn leven wilde maken om te voorkomen dat hij aan Rome werd uitgeleverd. Loyaliteit en heldenmoed kenmerkten beide veldheren.

Twee andere voorbeelden zijn Cimon en Epaminondas. Eerstgenoemde vergaarde roem tijdens de slag om Salamis (480 v.Chr.) en versloeg de Perzen bij de rivier de Eurymedon. De tweede was de politieke leider van Thebe, die de Spartanen bij Leuctra wist te verslaan (371 v.Chr.). Ook hen zette Feith neer als ultieme deugdhelden, die bereid waren hun leven voor volk en vaderland op te offeren.

Een negatief exemplaar bood hij ook. Feith vertaalde de eerste dertig regels uit het eerste boek van *In Rufinum* van de Romeinse dichter Claudius Claudianum. Daarin rekende Claudianum af met de Romeinse consul Rufinus (335-395). Diens succesvolle politieke loopbaan deed de dichter twijfelen aan Gods ordelijke wereldbestuur, waardoor hij dreigde terug te vallen in het atomistische denken. De val van meedogenloze Rufinus, die in 395 door zijn tegenstanders werd vermoord,

behoedde hem echter hiervoor en zijn vertrouwen in de 'goden' werd hersteld. Dat Feith juist dit fragment vertaalde, zal geen toeval zijn geweest. Hij sprak daarmee het vertrouwen uit dat ook hij (en zijn medestanders) op een dag bevestigd zouden worden in hun geloof, wanneer Napoleon ten val zou zijn gekomen.²⁹

Een tweede cluster teksten betreft zijn voorjaarsgedichten. Drie jaren op rij liet Feith zich door het ontluikende voorjaar inspireren. De lente ging gepaard met hoop: als de natuur ontloek, kwam er ruimte voor licht en liefde. Juist het contrast tussen de sombere staat van het land en de hoopvolle ondertoon maken deze gedichten tot de fraaiste uit de *Oden en gedichten*. Zo opende hij zijn 'Gedachte bij de schoone lente van 1811' met gejuich. Het genot van het nieuwe loof en de bloesems deden de kommer en kwel vergeten: 'Gods lente wappert om u heen'.³⁰ Het was alsof de aarde 'tot troost verscheen' zodat de mens de 'droeve maatschappij' kon vergeten. Hoe vreselijk de 'Oorlogsbliksem' ook gloeide, de lente was bekoorlijk en bracht vreugde. Het was een manifestatie van Gods liefde, die de mens zoveel rijkdom schonk. Al was er één (lees: Napoleon) die gevoelloos was voor zijn gaven en al dat moois verslond, toch gloorde er hoop.

In 'Mei 1812' veerde de dichter opnieuw op: 'Daar is de lieve Lente weêr / Met al haar zaligheden'.³¹ Ze strooide haar bloesems niet langer op 'Neêrlands vrijen grond en het paradijs was veranderd in een 'barre, woeste streek' vol 'zorg en kommer'. Mensen zochten geen schaduw meer op onder de linden en de blijde jeugd was verdwenen. Toch maakte het hart van de dichter een vreugdesprong:

Toch is uw Lente voor het hart,
 Ô God! nog altijd zegen.
 Zij strooit nog menig bloem bij smart
 Op onspoeds harde wegen.
 Daar ijlen wij, verkwikt, ten doel,
 En vrolijk suist in voorgevoel
 Ons beter wereld tegen.³²

De lente met haar ontluikende natuur gaf de dichter hoop, waardoor hij zelfs van een 'blijder toekomst' kon dromen.

Aan die voorjaarsdroom gaf Feith een heel specifieke invulling in maart 1813, toen hij 'De val van Napoleon' schreef. Naar aanleiding van de inname door de Russen van Hamburg, visualiseerde hij de ultieme ondergang van Napoleon. Overal zou gejuich klinken, nu de dwingeland was verslonden. Niet langer zou deze vleesgeworden duivel dood en verderf zaaien, niet langer hoefde de moeder haar zuigelingen angstig aan haar borsten te klemmen. Eindelijk, eindelijk kon de lente volop bloeien:

Gevechten tussen Fransen en kozakken bij Deventer, 1813. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam.

Juich, Aarde! juich met al uw Volken,
 De Lente bloeit weêr als weleer,
 En regent bloemen uit de wolken
 Op uw geruste velden neêr.
 Het half van ramp verteerd Europe
 Herleeft, ontvlamd door nieuwe hope,
 En 't uitzicht spelt een zalig lot.
 Wat zou voortaan uw' bloei vertragen?
 Uw wreede Dwingland is verslagen,
 En 't Aardrijk rust, en juicht tot God!³³

Besluit: verlossing

De definitieve ondergang van Napoleon zou nog ruim twee jaar op zich laten wachten: hij verloor de Slag bij Waterloo in juni 1815. Voor Nederland kwam de verlossing van de Fransen al eerder, in november 1813. In de maanden daarna zouden alle steden geleidelijk aan weer in Nederlandse handen vallen. Dichters rekenden af met het bloeddorstige monster uit Frankrijk, bejubelden de herwonnen

vrijheid en spraken massaal hun steun uit aan de nieuwe koning Willem I.³⁴ Feith schaarde zich in dat koor met een cantate over 'De Verlossing van Nederland', die op 6 april 1814 in de Broerenkerk te Zwolle werd uitgevoerd.³⁵ Daarmee was de lente definitief doorgebroken.

Noten

- 1 'Het vaderland', in: Rhijnvis Feith, *Oden en gedichten*, 5 dln. Haarlem [etc.] 1796-1814, v, 14.
- 2 Feith, *Oden en gedichten* V, 15.
- 3 Lotte Jensen, *Verzet tegen Napoleon*. Nijmegen 2013.
- 4 Vergelijk P.J. Buijnsters, *Tussen twee werelden. Rhijnvis Feith als dichter van 'Het graf'*. Assen 1963, 31. Zie ook het hoofdstuk over de sentimentalist en Rhijnvis Feith in Rick Honings & Lotte Jensen, *Romantici en revolutionairen. Literatuur en schrijverschap in Nederland in de 18de en 19de eeuw*. Amsterdam 2019, 101-116.
- 5 Buijnsters, *Tussen twee werelden*, 39.
- 6 Buijnsters, *Tussen twee werelden*, 48-49.
- 7 Feith, *Oden en gedichten* III, *3: 'Met dit Deel besluite ik de uitgave mijner *Oden en Gedichten*, en 't [is] niet waarschijnlijk, dat ze immer door een vierde Deel opgevolgd zullen worden, daar ik van deze soort van Poëzij voor altijd afscheid genomen heb'.
- 8 'Europa', in: Feith, *Oden en gedichten* IV, 102.
- 9 'De Roem', in: Feith, *Oden en gedichten* IV, 1-11.
- 10 Zie J.F. Helmers, *De Hollandsche natie*, editie Lotte Jensen. Nijmegen 2009, 46-47.
- 11 *Aan Rutger Jan Schimmelpenninck in 1805*. Amsterdam 1805. Deze uitgave bevat ook een gedicht van J. Kantelaar.
- 12 Zie Feiths brief aan Willem Bilderdijk van 3 april 1812, in: *Zo als men aan gemeenzaame vrienden gewoon is te schrijven. De correspondentie van Rhijnvis Feith (1753-1824)*. Ed. J.C. Streng. Epe 1994, 185. Volgens Streng adoorde Feith Lodewijk Napoleon, zie: J.C. Streng, *Het is thans zeer briljant. Aspecten van het Zwolse culturele leven tijdens de overgang van ancien régime naar moderne tijd*. Hilversum 1999, 17. Zijn zoon Pieter Rutger Feith schreef een lofdicht op Lodewijk Napoleon na de buskruitramp te Leiden: *Aan Louis Napoleon. Lierzang*. Den Haag 1807.
- 13 Zie zijn brief hierover aan de secretaris van de Tweede Klasse J. Scheltema, 28 november 1808, in: Streng, *Zo als men gemeenzaame vrienden*, 171-172.
- 14 Anders dan de eerdere delen verscheen het vijfde deel niet bij J. Allart, maar bij Bohn en Immerzeel. Over de breuk met Allart in 1810: Inger Leemans & Gert-Jan Johannes, *Worm en donder. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1700-1800. De Republiek*. Amsterdam 2017, 125.
- 15 'Voorberigt', in: Feith, *Oden en gedichten* V, v. Feith reageerde heel anders op door de natuur veroorzaakte tegenspoed, zoals overstromingen, droogte en noodweer. Die zag hij als een beproeving, die het geloof van de mens konden versterken. Zie hierover: Lotte Jensen, "'De rampen die Hij zendt, zijn liefdebanden". De gezangen van Rhijnvis Feith', in: *Jaarboek Bilderdijk*. Themanummer Rampen in de tijd van Bilderdijk. Nijmegen 2021, 51-59.
- 16 Feith, *Oden en gedichten* V, ix.
- 17 Zie Marita Mathijssen, 'Manuscriptkeuringen en boekverboden. Censuur rond de Franse tijd', in: *Boeken onder druk. Censuur en pers-onvrijheid in Nederland sinds de boekdrukkunst*. Amsterdam 2011, 59-74.

Zie ook Jensen, *Verzet tegen Napoleon*, 35-40 en Bart Verheijen, *Nederland onder Napoleon. Partijstrijd en natievorming 1801-1813*. Nijmegen 2017, 225-250.

- 18 Over literaire stijlfiguren om de censuur te omzeilen, zie Lotte Jensen, *Verzet tegen Napoleon*, 33-52.
- 19 Vergelijk Jensen, *Verzet tegen Napoleon*, 41.
- 20 Feith, *Oden en gedichten* V, 113, 143, 169.
- 21 'De invloed van den christelijken godsdienst', in: Feith, *Oden en gedichten* V, 45.
- 22 Feith, *Oden en gedichten* V, 47.
- 23 Feith, *Oden en gedichten* V, 48.
- 24 Feith, *Oden en gedichten* V, 50.
- 25 'Bespiegeling bij een knekelhuis', in: Feith, *Oden en gedichten* V, 65-66.
- 26 Volgens het voorbericht voegde hij immers slechts twee gedichten later toe, namelijk 'De val van Napoleon' en het gedicht op het sterven van zijn echtgenote. Zie het naschrift in het 'Voorberigt' in Feith, *Oden en gedichten*, xi.
- 27 'Aan Napoleon', in: Feith, *Oden en gedichten* V, 172.
- 28 'Hamilcar, offerende aan Hannibal', in: Feith, *Oden en gedichten* V, 98.
- 29 'Het begin van het eerste boek van Claudianus *In Rufinum*', in: Feith: *Oden en gedichten* V, 121-122. Met dank aan Vincent Hunink.
- 30 'Gedachten bij de schoone lente van 1811', in: Feith, *Oden en gedichten* V, 53-56. Citaat op 54.
- 31 'Mei 1812', in: *Oden en gedichten* V, 78-81. Citaat op 78.
- 32 Feith, *Oden en gedichten* V, 80.
- 33 'De val van Napoleon', in: Feith, *Oden en gedichten* V, 201.
- 34 Het Napoleonbeeld zou rond 1840 weer positiever worden. Zie Rick Honings, 'Van duivel tot idool. Het Napoleonbeeld in de negentiende eeuw', in: Lotte Jensen (red.), *Napoleons nalatenschap. Sporen in de Nederlandse samenleving*. Amsterdam 2020, 105-122.
- 35 Op de muziek van J.C. Röhner. Zie hierover Streng, *Het is thans zeer briljant*, 134.